

Hatvani Erzsébet
(főigazgató, Igazságügyi Hivatal)

Helyreállító igazságszolgáltatás, mediáció a büntető igazságszolgáltatásban, a Pártfogó Felügyelői Szolgálat gyakorlatában

1. Bevezetés

A rendszerváltást követően a megváltozott életviszonyok, a bűnözés jellegének változásai, a lakosság szubjektív biztonságérzetének csökkenése, a bűnözéstől való félelem növekedése a büntetőjogi reakciókészlet átgondolásának szükségességét vetették fel Magyarországon. A bűnözéskontroll átalakításának mintájául az amerikai, illetve a nyugat-európai fejlemények kínálkoztak, azok közül is elsősorban a kettős nyomtávú büntetőpolitika, illetve a helyreállító igazságszolgáltatás koncepciói. A magyarországi jogfejlődés során egyaránt végbement a szankciórendszer változása, illetve az új, alternatív szankciók végrehajthatóságát és azok hatékonyságát meghatározó, a végrehajtásért felelős intézményrendszer kialakítása.

A szabadságvesztés alternatívái körébe tágabb értelemben nemcsak a szabadságvesztéssel nem járó büntetőjogi szankciók tartoznak, hanem a büntetőeljárás alternatívájaként a diverzió, a kompenzáció, a kárjótétel különböző formái is. A jótételi igazságszolgáltatás szorosan kapcsolódik a szabadságvesztés új típusú alternatíváihoz. A kapcsolódás mellett egyben a közösségben végrehajtott büntetések és a „hagyományos” út jelentős különbsége, hogy míg a hagyományos büntető igazságszolgáltatásban az elkövető inkább a megtorlás „tárgya”, az eljárást és a szankciót passzívan elszenvedő, annak eltűrésére kötelezett személy, addig a büntetés közösségi koncepciója értelmében az elkövető felelős alany, akitől a közösség felelősségvállalást vár.

Mindezek alapján elindult a szankciórendszer bővítése, módosítása az alternatív szankciók és a diverziós, illetve helyreállító igazságszolgáltatási eszközök alkalmazása irányába. Ennek első példáit már az 1990-es években látjuk. A magyar jogrendszerben megjelenik a közérdekű munka büntetés és diverziós eszközként a vádemelés elhalasztásának jogintézménye, 2007. január 1-jétől alkalmazható a büntetőügyekben a közvetítői eljárás.

A büntetőügyekben alkalmazható mediáció során Magyarországon is egyre nagyobb hangsúlyt kap az a törekvés, hogy a káros következmények anyagi jóvátétellel történő mérséklése mellett az immateriális (szimbolikus) jóvátételről szóló megállapodások is minél nagyobb számban szülessenek. A magyarországi rendszerben a mediáció, a helyreállító szemlélet érvényesülését támogató egyéb eszközök térnyerését kísérhetjük figyelemmel az elmúlt években. Ennek alapját képezik a jogszabályi változások és azok a pilot programok, amelyek a szankciók végrehajtásának eszköztárát próbálják bővíteni. Jelen előadásnak nem a helyreállító igazságszolgáltatás koncepciójának kifejtése, a fogalom meghatározása a célja, hanem a szakmai munka építkezésének a bemutatása, melynek során a pártfogó felügyelői szolgálat élni kívánt az új lehetőségekkel, sőt alkalmanként katalizálni próbálta ezeket a folyamatokat.

A pártfogó felügyelői szolgálat által alkalmazott módszerekben megjelenik a mediáció, illetve a helyreállító igazságszolgáltatás tágabb és szűkebb értelmezéséhez kapcsolódó eszközök is. A helyreállító igazságszolgáltatás nem valamiféle program, nem ugyanaz, mint a mediáció és nem azonosítható a bűnbocsánattal (Howard Zehr). A helyreállító igazságszolgáltatás tágabb értelemben problémamegoldásra, sérelmek békés feloldására, egyben konfliktus-megelőzési módszerek kidolgozására törekszik. Szűkebb értelemben az állam „sértetti” szerepkörével szemben az egyént és a közösséget ért sérelmeket helyezi a középpontba, úgy, hogy közben nem kérdőjelezi meg az állam büntető monopóliumát.

2. Jogszabályi változások

A jogszabályi változások hatékony gyakorlati alkalmazása és a továbblépés érdekében a 2000-es évek elején felerősödött a szakmai igény a végrehajtás intézményi háttérének megváltoztatására. A pártfogó felügyelői szolgálatok – Nyugat Európában több évtizedes hagyományon alapuló, Kelet-Közép-Európában folyamatosan fejlődő intézményekként – az alternatív szankciók végrehajtásáért, illetve a szabaduló elítéltek integrációjának előkészítéséért felelős professzionális szervezetek. A helyreállító, illetve jóvátételi elveken alapuló átfogó büntetőpolitikai reform részeként kezdődött meg a magyar Pártfogó Felügyelői Szolgálat mint a közösségi szankciók, illetve a helyreállító igazságszolgáltatási eszközök végrehajtásáért felelős

intézményrendszer létrehozása, illetve újradefiniált feladatkörének kialakítása.

A közel 30 éves, de az egységes szakmai koncepciót, irányítást nélkülöző pártfogó felügyelői tevékenység 2003-ban kapott megfelelő, korszerű, egységes szakmai, szervezeti kereteket. Az igazságügyi miniszter irányítása alatt működő Pártfogó Felügyelői Szolgálat célja, hogy a büntetőjogi felelősségre vonás folyamatában kellő súllyal legyen jelen a bűnüldözés, az igazságszolgáltatás és a büntetés-végrehajtás hagyományos rendszerében.

2003-ban az alaptevékenységek a következők voltak:

- az ügyészségi és bírói döntéshozatal előkészítése szakértői tevékenység keretében (környezettanulmány, pártfogó felügyelői vélemény készítése);
- a szabadságvesztés kiváltására alkalmas diverziós eszközök, közösségben végrehajtott büntetések alkalmazása (vádemelés elhalasztása, próbára bocsátás, felfüggesztett szabadságvesztés, feltételes szabadságra bocsátás, javítóintézetből történő ideiglenes elbocsátás mellett pártfogó felügyelet végrehajtása, közérdekű munka büntetés végrehajtása);
- a büntetés-végrehajtási és a javítóintézetekben a szabadulás/elbocsátás előkészítése érdekében végzett ún. börtönpártfogási tevékenység, és az önkéntességen alapuló utógondozás biztosítása.

A 2003-tól meginduló általános büntetőjogi reform koncepciójának legfontosabb elemeit a közösségi szankciók körének bővítése és a helyreállító igazságszolgáltatási szemlélet, az áldozat, illetve a megsértett közösség érdekeinek hangsúlyos érvényesítése alkották.

A közösségi szankciók típusaira, tartalmára, végrehajtására vonatkozóan a nemzetközi dokumentumok, így többek között az Európa Tanács R(92)16. számú, valamint R.(2000)22. számú ajánlásai is iránymutatást nyújtottak.

Az Európa Tanács R(92)16. számú, a közösségi büntetésekre és intézkedésekre vonatkozó európai minimumszabályokról szóló ajánlása szerint a közösségi szankció fogalmi elemei a következők:

- az elkövetőt nem szakítja ki a közösségből;
- szabadságkořlátozó elemeket tartalmaz (feltételek, kötelezettségek előírása);

- erre feljogosított (pártfogó felügyelői) szervezet hajtja végre;
- a különböző szintű szabadságkorlátozással kombinált felügyelet reintegrációs segítséget is nyújt.

A közösségi szankciók legfőbb jellemzői:

- nem a szabadságtól való megfosztás a központi cél;
- nem szeparálja el az elkövetőt a közösségtől, aki továbbra is a közösség felelős tagja marad;
- legfőbb tartalmi eleme – nem valamely ellenőrzési technika eltűrése, hanem – a kötelezettségek teljesítése, pozitív hozzáállást, aktivitást feltételez (magatartási szabályok, mediáció, tevékeny megbánás, jóvátétel);
- egyoldalú passzív kapcsolat helyett kétoldalú aktív kapcsolatot tételez az elkövető és a végrehajtó szerv között;
- szabadságkorlátozó (kontroll-) és támogató (segítő) elemet egyaránt tartalmaz;
- a közösség integráló erejére épít;
- a végrehajtó szervezettel (pártfogó felügyelő, mediátor) való folyamatos, személyes kapcsolattartásra épül;
- a végrehajtó szervezet a helyi közösség bevonásáért is felel;
- a feltételek nem teljesítése jogkövetkezménnyel jár.

Az Európa Tanács R(2000)22. számú ajánlása a közösségi szankciókról és intézkedésekről szóló szabályzat végrehajtásának elősegítését célozza és a közösségi szankciók és intézkedések szélesebb körű és hatékonyabb alkalmazásának elérése érdekében irányelveket fogalmaz meg. Az ajánlás a megfelelően változatos közösségi szankciók biztosítása és azok minél gyakoribb alkalmazásának támogatása érdekében felsorolja a közösségi szankciók egyes típusait, alkalmazási lehetőségeit a büntetőeljárásban. Ide tartozik például az ingyenes munkavégzés, az alkoholfogyasztás, illetve a droghasználat kezelésére irányuló programban való részvétel. A helyreállítás, a jóvátétel szempontjának a szankciók tartalmában való erősödését jelzi, hogy az ajánlás a büntetőpolitika egyik fejlődési irányaként fogalmazza meg a helyreállító elem megjelenését a közösségi szankciók körében, továbbá a közösségi szankciók körébe sorolja az áldozat–elkövető közötti mediációt is.

A helyreállító igazságszolgáltatás elemei megjelentek a pártfogás hazai reformjában az áldozatok állam általi segítésének koncepciójában, az áldozatsegítés állami szervezetrendszerének felépítésében. A helyreállító

igazságszolgáltatási szemlélet központi szerepet kapott a Társadalmi Bűnmegelőzés Nemzeti Stratégiájának¹ gondolatrendszerében, mint a közösségi bűnmegelőzés horizontális, az elsődleges, másodlagos, harmadlagos bűnmegelőzésben egyaránt érvényesülő elve.

A magyar Pártfogó Felügyelői Szolgálat munkájában a helyreállító igazságszolgáltatás horizontális elvként jelenik meg, amint ezt a szervezet missziója is kifejezi: *„A Pártfogó Felügyelői Szolgálat célja a bűnismétlés kockázatának csökkentése. A pártfogó felügyelő az alternatív büntetések végrehajtásával, az elkövető szükséges mértékű és következetes ellenőrzésével elősegíti a büntetőjogi következmények maradéktalan érvényesülését, a közösség védelmének erősítését; támogató tevékenységével növeli az elkövető társadalmi integrációjának esélyét. A Pártfogó Felügyelői Szolgálat a helyreállító igazságszolgáltatás elve alapján működik. Célja, hogy az elkövető szembesüljön tetteinek következményeivel, s hogy az áldozat, a megsértett közösség és a bűnelkövető közötti közvetítéssel a bűncselekmény okozta károk mérséklődjenek.”*

A helyreállító igazságszolgáltatási szemlélet a Pártfogó Felügyelői Szolgálat munkájában a különféle helyreállító technikák, eljárások alkalmazásával direkt módon is érvényesül. Magyarországon 2007-ben vezették be a büntetőjogi mediációt, a közvetítői eljárások lebonyolításával kapcsolatos feladatokat pedig – megfelelő képzési, szupervíziós rendszer kialakításával – a Pártfogó Felügyelői Szolgálathoz telepítették. A büntetőjogi mediáció a büntetőeljárás ügyészségi és bírósági szakaszában, fiatalkorúak és felnőtt korúak ügyeiben is alkalmazható az öt évnél nem súlyosabb szabadságvesztéssel büntetendő cselekmények körében. A Pártfogó Felügyelői Szolgálat 2007 folyamán 2.451, 2008 folyamán 3.669, (az előadás elhangzása óta nyert adat: 2009 folyamán 3.984) mediációs ügyet látott el.

A büntető ügyekben alkalmazható mediációs eljárás lényegi eleme, hogy a sérelmet, kárt okozó személy aktívan vállaljon felelősséget tettéért, és a megsértett személyek, közösségek számára valamilyen jóvátételt ajánljon fel. A jóvátételi lehetőségeknek egyaránt része lehet a sértett számára nyújtott kárjótétel, és a kárként ki nem fejezhető sérelmek más, immateriális, szimbolikus módon vagy a közösség javára történő jóvátétele.

A szervezet a „tényleges”, tehát a büntetőeljárásban alkalmazott mediáció mellett egyéb helyreállító eljárásoknak, technikáknak a beépítésével is kísérletezik a pártfogó felügyelői esetkezelés folyamatába. Egy

¹ 115/2003. (X.28.) OGY. határozat

ilyen kísérleti projektünk például a családi döntéshozó csoportkonferencia módszerének használata az utógondozás folyamán. A családi döntéshozó csoportkonferencia alkalmazása elősegítheti a szabadulás előkészítését, a közösségi, családi erőforrások mozgósítását a sikeres reintegráció érdekében, ezzel téve eredményesebbé az utógondozást végző pártfogó felügyelők munkáját.

A helyreállító technikáknak a pártfogó felügyelői tevékenység eszköztárába való integrálása mellett a Pártfogó Felügyelői Szolgálat másik törekvése a szimbolikus jóvátételi formák alkalmazásának előmozdítása. A szimbolikus jóvátétel – a fentiek szerint – érvényesülhet természetesen valamely helyreállító eljárás eredményeként, kimeneteleként is (output), de a közösségi büntetésnek része lehet helyreállító technika alkalmazása nélkül is.

A közösségi büntetések körében a szimbolikus jóvátétel lehetősége többféle módon merülhet fel. Legkézenfekvőbb formája a közérdekű munka büntetés, amely jóvátételi jellegű szankciónak tekinthető.

A közérdekű munka büntetés végrehajtása során olyan, a közérdeket szolgáló hasznos munkát kell az elkövetőnek végeznie, amelyre egyébként az adott állami, önkormányzati intézménynél nem lenne fedezet. E büntetési nem végrehajtása során speciális reintegrációs lehetőségek is megnyílnak, hiszen több esetben alacsony munkakultúrájú, munkavégzéshez nem szokott embereket lehet nem hagyományos módon visszajuttatni a munkaerő-piacra, egy későbbi továbbfoglalkoztatás lehetőségét, igényét megteremteni. A Pártfogó Felügyelői Szolgálat munkamódszereit úgy kell alakítani, hogy a végrehajtásnál a helyi közösség szintjén jelentkezzenek az ingyenes munkavégzés előnyei. A közérdekű munka büntetés végrehajtásának leglátványosabb formái az adott településen a természeti illetve az épített környezet megőrzését, fejlesztését célzó tevékenységek. Ezek a lakosság számára jól érzékelhető, a közösség életében jelentkező pozitív változások, amelyek alkalmasak a közösség kiengesztelésére, befogadó attitűdjének erősítésére. A közérdekű munka büntetés végrehajtása során nem az egyes bűncselekményekkel okozott konkrét kár megtérüléséről, nem direkt reparációról van szó, hanem a közösség számára végzett ingyenes munkavégzéssel megvalósuló szimbolikus jóvátételről. A közérdekű munka büntetések szervezése olyan módon, amely látványossá teszi a közösség számára a büntetőeljárás során kiszabott szankció végrehajtását és annak eredményét, alkalmas a bűncselekményekkel okozott általános félelemérzet csökkentésére, annak a bizalomnak az erősítésére, hogy a szankció

reintegrációs célja megvalósulhat. A közérdekű munka büntetések valamennyi végrehajtási típusa (bármely munkavégzés) tartalmaz jóvátételi elemet, de kísérletképpen megjelentek a magyar gyakorlatban is azok az ingyenes munkavégzések, amelyek a konkrét sérelem reparációjához kötődtek (például falfirka eltávolítása) vagy legalább jellegében kapcsolódtak az elkövetett bűncselekményhez (pl. rongálás esetén közterületi munka).

A közérdekű munka formális típusa mellett a szankció egyéniesítése, a jelenlegi jogszabályi háttér mellett, könnyebben megvalósítható az informális módozatokban, így például a jóvátételi munkavégzés magatartási szabályként történő előírása keretében. A közérdekű munka büntetés végrehajtási szabályainak korszerűsítése (Bv.-kódex tervezete) vezethet ahhoz, hogy a próbára bocsátásból és közérdekű munkából összetevődő szankciókombináció része lehessen a büntetőjogi következményeknek, közösségi büntetéseknek. A közérdekű munka büntetés végrehajtásában azok a programok, amelyek a közösség számára demonstratívabban jelennek meg, és a munka haszna a kis közösség (pl.: intézmény) vagy nagy közösség (pl.: település) számára kézzelfoghatóvá válik, mind az elkövető, mind az őt körülvevő környezetben nagyobb eséllyel indít el változást.

Miközben a helyreállító igazságszolgáltatás az elkövetőtől megköveteli az egyéni felelősségvállalást, a közösség részéről befogadó attitűdöt feltételez. A helyreállító igazságszolgáltatás irodalmában a reintegratív vagy befogadó szégyen kifejezéssel jelölik a helyreállító módszerek azon sajátosságát, hogy az elkövető a tettének következményeivel való szembesülés folytán ébredő szégyen révén jut el a felelősségvállaláshoz. A szégyen érzésével az elkövető nem marad magára, mert a sértett, illetve a közösség segít feldolgozni azt, azáltal, hogy felkínálja a jóvátétel és ezzel a be- illetve visszafogadás lehetőségét. A társadalmi reintegráció szempontjából az elkövető szükségletein túl jelentős súllyal esik latba a közösség aktivitása és befogadókészségének intenzitása, amelyre a büntetések végrehajtása során figyelemmel kell lenni.

A közösségben végrehajtott büntetések korábban már érintett lényegi eleme az aktív felelősségvállalás, amelynek része nem csak a vállalt szabályok betartása, hanem a tettekben is megnyilvánuló megbánás azzal, hogy az elkövető teljesíti a személyre szabott magatartási szabályokat.

A szimbolikus jóvátételre sor kerülhet a pártfogó felügyelet magatartási szabályaként előírt tevékenység végzése során is. Az alternatív szankciók végrehajtásának hatékonyságát – ezen belül az elkövető társadalmi

(re)integrációs esélyét – növeli, ha azok egyedi magatartási szabályokkal párosulnak.

Az egyedi magatartási szabályok fő csoportjai:

- a) A bűncselekmény elkövetésével összefüggésben álló magatartástól, tevékenységtől való eltiltás (például szórakozóhelyek, ilyen jellegű intézmények látogatásától), de ilyennek minősül például a családon belüli erőszak elkövetője számára előírt, a távoltagevés jogintézményével rokonítható tartalmú kötelezettség előírása is.
- b) A bűncselekménnyel összefüggésben álló, a személyiséget, viselkedést érintő problémák, szenvedélybetegségek kezelésének előírása, részvételre kötelezés például egészségügyi kezeléseken, agresszió-kezelési tréningen, szociális készségfejlesztő, munkaerőpiaci tréningeken, munkaügyi tanácsadáson.
- c) Képzési hiányosságok felszámolására irányuló előírások, például különösen fiatalok elkövetők esetében tanulmányok folytatására vagy befejezésére vonatkozó előírás, tanulássegítési programokon való részvételre kötelezés.
- d) Jóvátételi magatartási szabályok, amelyek előírása esetén az elkövetőt a sértettnek nyújtandó kártérítésre vagy a cselekmény más módon történő, szimbolikus jóvátételére kötelezik.

A jóvátételt mint magatartási szabályt nevesíti a Büntetőeljárásról szóló törvény a vádemelés elhalasztásához kapcsolódóan. Eszerint az ügyész a gyanúsított részére kötelezettségként írhatja elő, hogy:

- részben vagy egészben térítse meg a sértettnek a bűncselekménnyel okozott kárt;
- más módon gondoskodjék a sértettnek adandó jóvátételről;
- meghatározott célra anyagi juttatást teljesítsen vagy a köz számára munkát végezzen (a köz javára teljesített jóvátétel).

A Büntető Törvénykönyv ugyan nem nevesíti a jóvátételt, de utal erre a lehetőségre, amennyiben a bíróság, illetve az ügyész a törvényben tételezetteken túl más magatartási szabályokat is előírhat, különös tekintettel a bűncselekmény jellegére, az okozott kárra és az elkövető társadalmi beilleszkedésének esélyeire.

A magatartási szabályok, az annak keretében előírt cselekvési – akár szimbolikus – jóvátételi programok megvalósulásának fontos feltétele, hogy a döntés előírása az ügyészségek, bíróságok részéről megfelelően előkészített legyen. A Pártfogó Felügyelői Szolgálat feladatainak 2003-ban történő

újr szabályozásánál jelentős lépés történt az individualizált magatartási szabályok előírásának előkészítésére. Így a pártfogó felügyelő a fiatalok ellen indult büntetőeljárásnak már a korai – nyomozati – szakában környezettanulmányt készít. A vádemelés és az ítékezés szakaszában az ügyész, illetve a bíró, feltételes szabadságra bocsátás előtt a büntetés-végrehajtási (bv.) bíró felkérésére a pártfogó felügyelő az ügynevezett pártfogó felügyelői véleményben értékeli az elkövető magatartás személyi vonatkozásait, az elkövető cselekményhez való viszonyát, az elkövetett tettekben megnyilvánuló veszélyességét, illetve azokat a személyiségében és körülményekben megjelenő kockázatokat, amelyek újabb bűnelkövetéshez vezethetnek. A pártfogó felügyelő a véleményben tájékoztatást ad a terhelt adottságainak megfelelő munkalehetőségekről, egészségügyi, illetve szociális intézményi ellátási lehetőségekről, és javaslatot tehet a terhelttel szemben egyedi magatartási szabály elrendelésére, különböző kezelő- vagy megelőző programokon való részvételre, jóvátételi programok teljesítésére. A pártfogó felügyelői véleményben ki kell térni arra, hogy a terhelt a kilátásba helyezett magatartási szabályok vagy kötelezettségek teljesítését vállalja-e és képes-e teljesíteni. A pártfogó felügyelői vélemény alkalmazásával lehetővé válik, hogy a pártfogó és a pártfogolt között már az eljárás korai szakaszában létrejöjjön a kapcsolat, így a büntetés-kiszabás előkészítésében – kvázi szakértői vélemény keretében – hasznosulhassanak azok az ismeretek, melyeket az ügyész a diverziós eszközök alkalmazásánál és a bíró a büntetőszankciók kiszabásának mérlegelése során figyelembe vehet.

A magatartási szabályok végrehajtása szükségessé teszi a hagyományos pártfogó felügyelői munka bővítését korszerű eszköz- és intézményrendszerrel. Ilyen intézmények az ún. közösségi foglalkoztatók, amelyek – magatartási szabályként előírt – speciális programokat kínálnak a büntetőjogi kontroll alatt álló elkövetőknek. A közösségi foglalkoztatók többek között alkalmassá válhatnak arra is, hogy a speciális jóvátételi programok kínálatát kialakítsák.

A Btk. a pártfogó felügyelet külön magatartási szabályaként említi a Pártfogó Felügyelői Szolgálat közösségi foglalkoztatójának programja szerinti foglalkozáson való részvétel előírását, de a rendelkezés nem hatályos (külön törvény lépteti majd életbe).

Az országban jelenleg csak kísérleti jelleggel működnek foglalkoztatók, programok (Jóvá-Tett-Hely Községi foglalkoztató – Budapest, Zöld-Ház Községi Programok – Miskolc).

A foglalkoztatók elsődleges célcsoportját a fiatalok, illetve fiatal felnőtt pártfogoltak alkotják, a programok e korosztály szükségletei szerint strukturálódnak, figyelemmel a fiatalok igazságszolgáltatására vonatkozó Európa Tanácsi ajánlásokra. A foglalkoztató fő tevékenységi körei a szociális készségek fejlesztését szolgáló csoportos foglalkozások, és a munkába állás, álláskeresés, a tanulás segítésére és a szabadidő hasznos eltöltésére irányuló programok megvalósítása.

Az Európa Tanács R(2003)20. sz. ajánlásának kommentárja a fiatalok bűnözés kezelésének új módszereiről és a fiatalok bűnelkövetőkre vonatkozó igazságszolgáltatás szerepéről az egyik leghatékonyabb módnak a kognitív magatartás alakítás módszereit tartja (indulatkezelés, probléma-megoldó technikák, társadalmi életben való jártasság növelését szolgáló tréningek). Az Európa Tanács R(2008)11. számú ajánlása a fiatalok esetében alkalmazható büntetések és intézkedések európai szabályairól az azonosított problémákra reagáló beavatkozások mellett kiemelt hangsúlyt helyez a helyreállító igazságszolgáltatási módszerekre:

- A mediáció vagy más helyreállító módszer alkalmazása a fiatalok elleni büntetőeljárás bármely szakaszában javasolt.
- Az olyan büntetéseket és intézkedéseket kell előnyben részesíteni, amelyek nevelési hatással bírnak, ugyanakkor helyreállító jellegű reakciót jelentenek a fiatalok által elkövetett bűncselekményre.
- A közösségi büntetéseket olyan módon kell végrehajtani, hogy hozzájáruljanak a fiatalok tanulási és szociális készségeinek fejlődéséhez.

A szimbolikus jóvátételt tartalmazó magatartási szabályok alkalmazásának elősegítésére a Pártfogó Felügyelői Szolgálat 2007-ben egy projektet indított el az Országos Bűnmegelőzési Bizottság támogatásával, amely a „Közösségi jóvátételi programok a fővárosban” címet viselte. A program mintája egy angol helyreállító igazságszolgáltatási program volt. A fiatalok elkövetőkkel Oxfordshire-ben foglalkozó munkacsoport² minden esetben konzultál a sértettel, felkínálva neki a lehetőséget, hogy kapcsolatba kerüljön az elkövetővel, illetve meghatározza a jóvátétel irányát. Azok a sértettek, akik nem akarnak találkozni a fiatalok elkövetővel, vagy nem fogadják el az általa felkínált jóvátételi formát, egy, a helyi jóvátételi

² Youth Offending Team, (Vicki Smith)

lehetőségeket nyújtó programokat felsoroló listából választhatnak. A munkacsoport egyébként arra törekszik, hogy a jóvátétel minden fiatalkorú elkövető ítéletében szerepeljen.

Hasonló rendszer létrehozása volt a célja a projektnek, amelyet a Fővárosi Igazságügyi Hivatal Pártfogó Felügyelői Szolgálat Jóvá-Tett-Helyi Közösségi Foglalkoztatója irányított. Egy olyan szervezeti hálózatot szeretnénk volna létrehozni, amely alkalmas szimbolikus jóvátételt gyakorló fiatalkorú elkövetők fogadására. Eredeti tervünk az volt, hogy már a projekt során, a büntetőjogi mediációban is hasznosítjuk és elérhetővé tesszük a szimbolikus jóvátételi lehetőségek listáját, de erre mégsem került sor. Ennek legfőbb oka az volt, hogy – a legtöbb országtól eltérően, ahol a helyreállító igazságszolgáltatási eszközöket különösen a fiatalkorúak esetében preferálják – Magyarországon a mediációt fiatalkorúak ügyeiben alacsonyabb arányban alkalmazzák.

2007-ben a közvetítói eljárásban részt vett 2.224 terhelt közül 279 volt fiatalkorú. 2008 első félévében fiatalkorúak 277 ügyében került sor közvetítói eljárásra, míg a felnőtt korúaknál 1.990 ügyben. (Az előadás ideje óta nyert adatok: A 2008-ban (teljes évben) az összesen lefolytatott 3.669 közvetítói eljárás közül 425 érintett fiatalkorút, 2009-ben a 3.984 mediációs ügyben 438 fiatalkorú terhelt vett részt.

A projektben végzett szimbolikus jóvátételi tevékenységek így végül a pártfogó felügyelet külön magatartási szabályainak teljesítéseként valósultak meg a megadott időszakon belül. A projekt befejezése után, többek között, ebben a vonatkozásban is történtek továbblépések az eredmények beépítésére a mediációs eljárásba.

A következőképpen értelmeztük a szimbolikus jóvátételt a projekt során:

- a büntetés szimbolikus (nem materiális) jóvátétellel kapcsolódik össze;
- a szimbolikus jóvátétel nem feltétlenül helyreállító eljárás alkalmazásának eredménye;
- nem kifejezetten a sértett javára történik (nincs konkrét sértett vagy nem zajlik mediáció);
- nem az érintettek bevonásával születik döntés, de a sértett részt vehet a döntéshozatalban (pl. ezt választja a mediáció során);
- a jóvátétel szűkebb, tágabb közösség javára történik;
- az elkövető vállalja a jóvátételt;

- a jóvátétel módja nincs közvetlenül összefüggésben a bűncselekménnyel.

A programban elsősorban olyan fogadó szervezeteket kerestünk meg, amelyek maguk is fiatalokkal foglalkoznak, vagy meghatározott közösségi célok érdekében, illetve értékek mentén fejtik ki tevékenységüket (például környezetvédelem). Négy szervezetet sikerült bevonnunk: a Gyermekvilág Ágyszínház Közhasznú Alapítványt, a Rügycskék Ember- és Környezetvédelmi Közhasznú Alapítványt, a Ferencvárosi Egyesített Családsegítő Központ és Intézményeit (FECSKE) és a Csillebérci Szabadidő Kft.-t.

A programban 16 fiatalkorú, illetve fiatal felnőtt bűnelkövető kezdte meg a jóvátétel teljesítését. Közülük 2 fő már a projekt befejezése előtt kiesett a programból. 3 fő (a pártfogoltak barátai, illetve barátnői) önkéntesen vett részt a programban. A fiatalok a következő bűncselekmények elkövetése miatt álltak pártfogó felügyelet alatt: garázdaság vétsége (2 fő), garázdaság büntette (4 fő), rongálás vétsége (4 fő), súlyos testi sértés (4 fő), lopás vétsége (1 fő), lopás büntette (1 fő). Életkorukat tekintve 9 fő 16–18 év közötti, 10 fő 19–20 év közötti volt. A legfiatalabb résztvevő 16, a legidősebb 24 éves volt.

A Gyermekvilág Ágyszínház Közhasznú Alapítvány budapesti kórházakban tart játékos foglalkozásokat beteg gyermekeknek. A hozzájuk kerülő pártfogolt fiataloknak a kórházi látogatások megkezdése előtt egy ún. animátorképzést tartottak, amely során a társas együttjátszásra és a kommunikációs képességek elsajátítására fókuszáltak. A fiatalok különböző játékokkal ismerkedtek meg, tanultak a játék lélektanáról és felkészültek a beteg gyerekekkel való találkozásra. A FECSKE két helyszínen, az Aluljáró Ifjúsági Klubban és a Dominó Általános Iskolában biztosított feladatot. A fiatalok az Aluljáró Ifjúsági Klubban a rászoruló általános iskolás gyerekek korrepetálásában, illetve egyéb irodai kisegítő munkában, a Dominó Általános Iskolában a gyerekek részére szervezett szabadidős és sporttevékenységek lebonyolításában tudtak segédkezni. A Rügycskék Alapítványnál elsősorban az erdőkben, közterületeken (kistarcsai erdő, csepeli Kis-Duna öböl) végeztek szemétszedést, takarítást, az élményösvényen okozott károk helyreállítását. A Csillebérci Szabadidő Kft.-nél az erdő, illetve a gyepes területek karbantartására (az ősfás park tisztítása, lehullott gallyak, ágak összegyűjtése, lomb eltakarítása, fűnyírás, gyepápolás), továbbá egyéb javítási munkák végzésére (faházak, fából készült kerti bútorok javítása) nyílt lehetőség.

Kísérleti jelleggel kortárssegítőket is bevontunk a programba: a programban minden pártfogolt mellé rendeltünk egy mentort, aki a kortárssegítés eszközeivel segítette a fiatalot a jóvátétel teljesítésében. Összesen 13 mentorral dolgoztunk, akik az ELTE Állam-és Jogtudományi Kar Kriminológiai Tanszékén működő Tudományos Diákkörből érkeztek hozzánk. A Kriminológiai TDK keretében végzett „társadalmi pártfogói” munka nagy múltra tekint vissza, hiszen egyetemi hallgatók már az 1960-as években is vállalták büntetés-végrehajtási intézetben lévő fiatalok szabadulásának, utógondozásának támogatását.

A program a pályázat lezárulását követően is folytatódott a fővárosban, illetve e minta alapján Miskolcon is elindult a pártfogó felügyelők saját jóvátételi hálózatának kiépítése. A projekt egyik legfontosabb célkitűzése a „közösségi oldal” aktivizálása, a társadalmi befogadás erősítése volt.

E tekintetben a projektek sikerét jelzi, hogy a résztvevő szervezetek mindegyike a jövőben is szívesen részt vesz a programban. A fogadó szervezetek körét tovább kívánjuk bővíteni a társadalmi szolidaritást képviselő állami intézményekkel, egyéb jótékony célú vagy környezetvédelemmel foglalkozó civil szervezetekkel. A helyreállító igazságszolgáltatási módszerek működéséhez ugyanis nélkülözhetetlen a szűkebb-tágabb közösség hozzájárulása. Magyarországon is kérdés, hogy a társadalmi kohézió nem megfelelő szintje mellett miként működhet a helyreállító igazságszolgáltatás, okozhat-e torzulást a fejlődésében, illetve képes-e a helyreállító igazságszolgáltatási szemlélet megfordítani ezt a folyamatot és hozzájárulni a társadalmi együttélés sikeres formáinak erősítéséhez.

3. Források

Az Európa Tanács Miniszter Bizottságának R(92)16. számú ajánlása a közösségi büntetésekre és intézkedésekre vonatkozó európai minimumszabályokról

Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának R(2000)22. számú ajánlása a közösségben végezhető szankciók intézményesítésének fejlesztéséről
115/2003. (X. 28.) OGY határozat a társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiájáról

Az Európa Tanács R (2003) 20. sz. ajánlásának kommentárja a fiatalkori bűnözés kezelésének új módszereiről és a fiatalkorú bűnelkövetőkre vonatkozó igazságszolgáltatás szerepéről

Az Európa Tanács R (2008) 11. számú ajánlása a fiatalkorúak esetében alkalmazható büntetések és intézkedések európai szabályairól